

"כי-הוא, על-ימים יסדה; ועל-נהרות, יכוננה" (תהילים כד 2)

מה הם הימים והנהרות שבפסוק?

התלמוד אומר (בבלי, בבא בתרא עד, ב):

אמר ר' יוחנן: מהו דכתיב 'כי-הוא, על-ימים יסדה; ועל-נהרות, יכוננה'? (תהילים כד ב) אלו ז' ימים וד' נהרות שמקיפין את ארץ ישראל, ואלו הן ז' ימים. ימה של טבריה, ימה של סדום, ימה של חילת, ימה של חילתא, ימה של סבכי וימה אספמיה וים הגדול. ואלו הן ד' נהרות: ירדן, ירמוך, קרימיון ופיגה.

בתלמוד הירושלמי (ירושלמי, כלאיים ט, ד) הנוסח שונה במקצת, שם נכתב:

ז' ימים סובבים לא"י: ימא רבא, ימא דטבריא, ימא דסמכן, ימא דמלחא, ימא דחולתא, ימא דשליית, ימא דאספמיא.

שאלת הירושלמי: "והא ימא דחמין" (ויש עוד ים הנקרא חמץ), תשובת הגמרא: "דיקלטינוס הקווה נהרות ועשאון", ולכן הוא ים (אגם) מלאכותי ולא נמנה על השבעה. אזכור דומה נמצא גם בילקוט שמעוני לתהילים כד.

הזיהוי של ימים אלה בימינו הוא:

תלמוד בבלי	תלמוד ירושלמי	גרסת ילקוט שמעוני	השם כיום
ימה של טבריה	ימא דטבריא	ימה של טבריה	הכינרת
ימה של סדום	ימא דמלחא	ימה של סדום	ים המלח
ימה של חילת	ימא דשלייתי	ימה של חילת	מפרץ אילת (חילת=שליית=אילת)
ימה של חילתא	ימה דחולתא	ימה של פמיאס	ברכת רם
ימה של סיבכי	ימא דסמכן	ימה של סבכי	ימת החולה
ימה של אספמיה	ימא דאספמיא	ימה של עכו	*
הים הגדול	ימא רבא	הים הגדול	הים התיכון

* וימא אספמיה – טעות סופר שהרי אספמיה מהלך י"ב חדש מארץ ישראל (יהוסף שווארץ).

"ימא דאמפיה" – {ירושלמי} ים זה סמוך לעיר הנקראת אמפיה ועד היום צפונית לעיר זו ישנו עמק קטן הנקרא "באכערעא" – ים קטן. כיום אין בו מים אך בימי קדם היו בו מים רבים (שווארץ, 1865).

על זיהוי שבעת הימים כותב שטרן (תשס"ט). בנוגע לשמות ה"ימים" הידועים פחות אביא כאן מדבריו: ימה של חילתא = ברכת רם, "מדברי בעל אדמת הקודש יוצא, שהכוונה לברכת רם הנמצא שמונה ק"מ מהבאנייס". ימה של חילת=ים אילת, "בתבואות הארץ (עמוד נה) ביאר שהכוונה על ים אילת".

נראה לי, כי את גרסת הילקוט שמעוני לקיומה של "ימה של עכו" בנוסף לים הגדול ניתן להסביר שהמחבר ראה את מפרץ חיפה כיחידת ים עצמאית, שכן משטר הגלים שבה שונה משאר הים הגדול. ראייה זו חשובה לדיון בתיחומה של ארץ ישראל, שכן הים הגדול הוא גבולה של ישראל במערב וימה של עכו היא תיחומה בצפון מערב. לדיון זה חשובה השאלה ששואל הירושלמי על "ים חמץ", שכן אם הוא משתייך לשבעת הימים התוחמים את ארץ ישראל הרי תחום הארץ הוא עד לצפון בסוריה, שם נמצאת ימת חומס. אך כמו שאומר התלמוד הירושלמי, ימת חומס היא ימה מלאכותית שנוצרה עקב בניית סכר על נהר האורונטס. הסכר נבנה בשנת 284 לספירה בידי המושל הרומי דיקלטינוס (Diocletian, הוא המוזכר בירושלמי) ששלט בשנים 284-305 לספירה. להלן תיאור ארבעת הנהרות כפי שמופיע בספר "תבואות הארץ" של יהוסף שווארץ (1865).

הירדן

הירדן נקרא כן על שם שיורד מדן (בכורות נה ע"א) ממערת פמיס (עיין מקומו) לדרום עיר באניאס בערך שעה אחת. הערביים קוראים אותו עד ים כנרת "אל אורדאן", לדרום ים כנרת קוראים "אלשריאן" או "שאריאת". בצאתו ממערה הנזכרת הוא קטן מאוד ואחר כך יתערב עמו נחל דן שיוצא בערך שעה אחת וצפונית מזרחית לעיר באניאס.

גם נחל חספא (חצבני) שקוראין בלשון ערב קורעוני והוא הגדול מכולם. ושלשה אלה מתחברים ומתערבים ונקראים בכלל ירדן, ונכנס בים סומכי (החולה) נזכר לעיל וכל מה שיורד דרומה יתרחב ויתגדל. לדרום ים סומכי רחבו בערך 20 פסיעות, לדרום ים כנרת בערך 80, סמוך לירחו 90, בשפת ים המלח 200 ולפעמים 300. וערך עמקו: לדרום ים כנרת 6 או 7 רגל, סמוך לירחו ועל שפת ים המלח 5 או 6 אמות, וכל זה בימות הגשמים (דה"א יב 16 וכן יהושע ג 15) אכן בימות החמה יתמעט מאוד עד 3 רגל עמקו. ויורד במהירות גדולה, ובמחוז ירחו מוכרחים היורדים לטבול ולרחץ בו לקשר בחבלים זה לזה כדי שלא ישטפם, וכל מי שאינו קשור ישטף אף שידוע לשוט, כל כך נחל שוטף הוא. מימיו קלים וטובים לשתות.

הירמוך

נקרא בלשון ערב "ירמוק" גם "שריאת אלמאנדהור" גם "ואדי מצריב" לפי שיוצא אצל מבצר מצריב בהרי גולן (עיין מקומו) ויורד למחוז "אמחייס", הוא גדר (עיין מקומו) ולדרום ים כנרת בערך שעה וחצי נופל בירדן. בתחום הירדן כשיוצא מהרים כבר נתרחב עד 30 פסיעות אכן עד מישור ההוא הוא קטן ונמוך.

שער שלישי - הסובב והסביבה

הנהרות קרימיון ופיגה הם אמנה ופרפר המוזכרים במקרא (מל"ב ה 12). "הלא טוב אבנה
[אמנה] ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל" (איור 63).

איור 63: הדמיית לוויין שבה מצוינים נהרות אמנה ופרפר, וכן אגם חומס (חמץ בלשון הירושלמי)
(מפת הרקע: Google earth)

קרימיון ופיגה (אמנה ופרפר)

במסכת בתרא שזכרתי בתחילת הפרק נזכר בנהרות ארץ ישראל קרימיון ופיגה, וכן במסכת פרה פרק ח' משנה י' וכתב הערוך שהם אמנה ופרפר וכן הדבר כאשר אבאר. והנה מבאניאס לדמשק בדרך כפר מג'דל (מגדל) על הרים הגבוהים "ג'בל הייש" (עיין מקומו) נמצא בעמק בין ההרים הגבוהים אלה כפר אחד הנקרא "בית אלג'אנא" ולצפון כפר זה בערך תחום שבת עין גדול ומימיו זכים וטובים מאוד לשתות והוא נקרא בלשון ערב "לבאראדי" (רוצה לומר הקר) והוא ילך צפונית מזרחית עד דמשק, והוא אמנה. ובימי הקדם היו קוראין אותו "קריזאהאאס" והוא קרימיון הנזכר. וכל יושבי דמשק מבני עמינו קוראים אותו אמנה כי כן מקובל אצלם. וקצתו עובר על פני העיר דמשק ומשקה את סביבותיו וקצתו עובר תוך העיר ויצא משם מזרחה. עד בערך ז' שעות נופל בים הנקרא "בחר מורג. פיגה - פרפר" בדרך דמשק ל"בעל ביק" סמוך לעיר "דיר ענון" (חצר עינו) כפר אחד הנקרא בלשון ערב פיג'י (פיגה בג' דגושה) ולצפון הכפר זה מעין אחד הנקרא פיג'י על שם הכפר הנזכר והוא ילך דרומית מזרחית גם כן על פני עיר דמשק וסמוך לים "מורג" הנזכר לעיל נופל "הפיג'י" לתוך "הבאראדי" הוא אמנה.

וכל בני עמינו קוראים ל"פיג'י" הנזכר פרפר כן מקובל אצלם (בדמשק כותבין בגט דיתבא על נהר אמנה ופרפר והוא "ברדי ופג'י").

מקורות

שווארץ, י' (1865). תבואות הארץ. לעמברג: J.M.Stand.
שטרן, י"מ (עורך). (תשס"ט). ספר ארץ חמדה: מקומות ואתרים בארץ ישראל : על פי חז"ל ראשונים
ואחרונים. ירושלים.